

ISHLAB CHIQRISH AMALIYOTI JARAYONIDA AVTOTRANSPORT VOSITALARIGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH BO'YICHA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Eshmanov Baxrom Xudayqulovich

Ishlab chiqarish ta'lim ustasi

Annotatsiya: *Maqolada ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Amaliy topshiriqlar, diagnostika ishlari va ta'lim muassasasi hamda korxona hamkorligining kasbiy tayyorgarlikdagi ahamiyati ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *ishlab chiqarish amaliyoti, avtotransport, texnik xizmat, kasbiy kompetensiya, diagnostika, amaliy ko'nikmalar.*

Аннотация: *В статье рассматриваются педагогические возможности развития профессиональных компетенций по техническому обслуживанию автотранспортных средств в процессе производственной практики. Раскрывается значение практических заданий, диагностических работ и сотрудничества образовательного учреждения с предприятием в профессиональной подготовке.*

Ключевые слова: *производственная практика, автотранспорт, техническое обслуживание, профессиональные компетенции, диагностика, практические навыки.*

Abstract: *The article examines pedagogical opportunities for developing professional competencies in motor vehicle maintenance during industrial training. It discusses the importance of practical tasks, diagnostic activities, and cooperation between educational institutions and enterprises in vocational preparation.*

Keywords: *industrial training, motor vehicles, maintenance, professional competencies, diagnostics, practical skills.*

KIRISH

Avtotransport vositalarining texnik sozligini ta'minlash, ulardan foydalanish ishonchliligini oshirish va xizmat muddatini uzaytirishda texnik xizmat ko'rsatish ishlarining sifatli bajarilishi muhim ahamiyatga ega.

Ushbu faoliyat mutaxassisdan avtomobilning tuzilishi va ishlash tamoyillarini bilish bilan birga, uning texnik holatini baholash, xizmat ko'rsatish ishlarini rejalashtirish hamda bajarilgan operatsiyalar sifatini tekshirishni talab etadi.

Shu sababli avtotransport sohasida kadrlar tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy vazifalar bilan bog'lash, kasbiy qarorlarni asoslash va ishlab chiqarish sharoitida mas'uliyat bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish alohida o'rin tutadi.

Avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha kasbiy kompetensiya o'zaro bog'liq bilim, ko'nikma, tajriba va kasbiy munosabatlarning yaxlit birligidir.

U texnologik operatsiyani bajarish qobiliyati bilan cheklanmaydi, balki muayyan vaziyatni tahlil qilish, zarur texnik ma'lumotni topish, tegishli asbob-uskunani tanlash, o'lchash natijalarini talqin etish va ish natijasini baholashni ham qamrab oladi.

Bunda mehnat xavfsizligi talablariga rioya qilish, ish joyini to'g'ri tashkil etish, materiallardan oqilona foydalanish hamda texnik hujjatlarni yuritish mutaxassis tayyorgarligining ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Demak, kasbiy tayyorgarlik sifati o'zlashtirilgan ma'lumotlar hajmi bilan bir qatorda, ularni amaliy faoliyatda asosli qo'llay olish darajasida namoyon bo'ladi.

Ishlab chiqarish amaliyoti mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan kasbiy muhitni yaratadi. Ta'lim muassasasida egallangan bilimlar korxona sharoitida aniq avtomobilning texnik holati, xizmat ko'rsatish topshirig'i va ish jarayonining talablari bilan bog'lanadi.

Amaliyotchi avtomobilni ko'zdan kechirish, texnik hujjatlar bilan ishlash, xizmat ko'rsatish ketma-ketligini belgilash va bajarilgan ishni nazorat qilish jarayonlarida qatnashadi.

Ushbu faoliyat davomida u alohida operatsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunib, ish sifati dastlabki baholashning aniqligi, vositalarning to'g'ri tanlanishi va texnologik tartibga rioya etilishiga bog'liq ekanini anglaydi.

Biroq ishlab chiqarish muhitida bo'lishning o'zi kasbiy kompetensiyalar izchil rivojlanishini ta'minlamaydi. Amaliyot faqat kuzatish yoki bir xil yordamchi ishlarni takrorlash bilan chegaralansa, mustaqil tahlil qilish va kasbiy qaror qabul qilish imkoniyatlari torayadi.

Shuning uchun amaliy topshiriqlar mazmuni oddiy operatsiyalardan murakkabroq vazifalarga bosqichma-bosqich o'tishni nazarda tutishi lozim. Har bir topshiriqda ishni tushunish, uni rejalashtirish, xavfsiz bajarish va natijani tekshirish o'zaro bog'langan holda tashkil etilishi muhimdir. Yo'l qo'yilgan xatolarni ustoz bilan muhokama qilish esa ularning sabablarini anglash va keyingi faoliyatni takomillashtirishga yordam beradi.

Bu jarayonda ta'lim muassasasi bilan avtoservis korxonasi o'rtasidagi hamkorlik muhim pedagogik shart hisoblanadi. Amaliyot mazmuni ta'lim dasturidagi bilim va ko'nikmalar bilan korxonadagi ish vazifalari o'rtasidagi uzviylikka asoslanishi kerak.

Amaliyot rahbari va korxona ustozining kelishilgan faoliyati topshiriqlarni tayyorgarlik darajasiga mos tanlash, ularning bajarilishini kuzatish hamda aniq tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Baholashda bajarilgan ishlar soni bilan birga, texnologik ketma-ketlikning to'g'riligi, xavfsizlik talablariga rioya etilishi, natijaning sifati va qabul qilingan qarorning asoslanganligi ham e'tiborga olinishi zarur.

Shu jihatdan, ishlab chiqarish amaliyotini kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirish avtotransport sohasi uchun mutaxassislar tayyorlashning

dolzarb pedagogik masalalaridan biridir. Amaliyotning puxta tashkil etilishi nazariy bilimlarning kasbiy tajribaga aylanishiga, texnik fikrlashning rivojlanishiga va mehnat faoliyatiga ongli munosabat shakllanishiga xizmat qiladi.

Natijada bo'lajak mutaxassis texnik xizmat ko'rsatish vazifalarini tushunib bajarish, o'z ishini nazorat qilish va kasbiy mas'uliyatni his etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Asosiy qism

Ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish amaliy faoliyat mazmuni, topshiriqlarning murakkablik darajasi va pedagogik rahbarlik o'rtasidagi uyg'unlikka asoslanadi. Avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish sohasida ushbu jarayonni tashkil etishda bajariladigan operatsiyalarning texnologik ketma-ketligi bilan birga, ularni tanlash va amalga oshirish asoslarini tushunishga ham e'tibor qaratish zarur.

Amaliyotchi muayyan ishni qanday bajarishni bilishi, uning nima sababdan bajarilishini, qanday sharoitlarda zarurligini va natijasi qaysi mezonlar asosida tekshirilishini izohlay olishi kerak. Bunday yondashuv amaliy ko'nikmalarning ongli o'zlashtirilishiga hamda turli kasbiy vaziyatlarda qo'llanishiga imkon yaratadi.

Kasbiy kompetensiyalar tarkibida texnik bilimlar, diagnostik fikrlash, amaliy harakatlar, ishni tashkil etish, kasbiy muloqot va o'z faoliyatini baholash qobiliyatlari o'zaro bog'liq holda rivojlanadi.

Masalan, avtomobilning muayyan tizimiga xizmat ko'rsatish uchun uning tuzilishini bilish yetarli emas. Tegishli texnik hujjatni o'qish, xizmat ko'rsatish zaruratini aniqlash, mos asbob-uskunalarni tanlash, ishni xavfsiz bajarish va yakuniy holatni tekshirish ham talab etiladi.

Mazkur tarkibiy qismlardan birining yetarlicha shakllanmaganligi umumiy ish sifatiga ta'sir qilishi mumkin. Shu bois amaliyot mazmunini alohida operatsiyalar ro'yxati sifatida emas, o'zaro bog'langan kasbiy vazifalar tizimi sifatida ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Kasbiy kompetensiyalarni amaliy topshiriqlar va baholash mezonlari bilan bog'lash ularning rivojlanishini kuzatishni yengillashtiradi. Ushbu bog'liqlikni quyidagi tartibda ifodalash mumkin.

1-jadval. Ishlab chiqarish amaliyotida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish yo'nalishlari

Kompetensiya yo'nalishi	Amaliy faoliyat mazmuni	Baholash mezonlari
Texnik bilimlarni qo'llash	Avtomobil tizimlari tuzilishini xizmat ko'rsatish vazifasi bilan bog'lash	Bajariladigan ishning mazmuni va zaruratini tushuntira olish
Diagnostik fikrlash	Kuzatish va tekshirish natijalarini tahlil qilish	Xulosaning olingan ma'lumotlarga mosligi
Texnologik ko'nikmalar	Texnik xizmat ko'rsatish operatsiyalarini tegishli tartibda bajarish	Ketma-ketlikka rioya etilishi va ish sifati

Mehnat xavfsizligi	Ish joyi, jihoz va himoya vositalarining tayyorligini tekshirish	Xavfsizlik talablariga ongli va izchil rioya etish
Ishni tashkil etish	Vazifani rejalashtirish, materiallarni tayyorlash va hujjatlashtirish	Ishning tartibli bajarilishi va yozuvlarning aniqligi
Kasbiy muloqot va o'zini baholash	Ish natijasini tushuntirish, tavsiyalarni qabul qilish va xatolarni tahlil etish	Fikrning asoslanganligi va kamchiliklarni tuzatishga tayyorlik

Amaliyotning dastlabki bosqichida bo'lajak mutaxassisning mavjud tayyorgarligini aniqlash muhimdir. Bunda avtomobil qismlarini tanish, oddiy texnik hujjatni tushunish, asboblarning vazifasini izohlash va ish joyini tayyorlash kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Dastlabki baholashning vazifasi tayyorgarlikdagi kuchli va zaif jihatlarni aniqlashdan iborat. Natijalar asosida ayrim amaliyotchilarga texnik atamalar bilan ishlash, boshqalariga o'lchash vositalaridan foydalanish yoki bajarilgan ishni izohlash bo'yicha qo'shimcha yordam belgilanadi. Shunday tashkil etilgan individual yondashuv bir xil topshiriqning turli tayyorgarlik darajasidagi amaliyotchilar uchun turlicha murakkablik kasb etishini hisobga olishga xizmat qiladi.

Amaliy topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish kasbiy kompetensiyalar rivojlanishining muhim shartidir. Dastlab ustoz bajariladigan ishning mazmunini tushuntiradi va har bir harakatning sababini izohlaydi. Keyingi bosqichda amaliyotchi ishni ustoz bilan birgalikda bajaradi, so'ng tayyorgarligi va xavfsizlik talablariga muvofiq ravishda belgilangan vazifani nazorat ostida mustaqil amalga oshiradi.

Mustaqillik darajasi amaliyotchining ishni to'g'ri rejalashtirishi, xatarlarni ang'lay olishi va natijani tekshirish qobiliyatiga qarab oshiriladi. Natijada ustozning yordami tayyor ko'rsatma berishdan yo'naltiruvchi savollar va asosli fikr-mulohazalar bildirishga o'tadi.

Texnik hujjatlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Turli avtomobil modellari uchun xizmat ko'rsatish tartibi, qo'llanadigan materiallar va tekshirish talablari bir xil bo'lmasligi mumkin. Shu sababli amaliyotchini barcha vaziyatlarda yagona usulni takrorlashga o'rgatish uning kasbiy moslashuvchanligini cheklaydi. Topshiriqlar tegishli ishlab chiqaruvchi ko'rsatmalari va korxonada qo'llanadigan texnologik hujjatlar bilan ishlashni nazarda tutishi lozim. Amaliyotchi zarur ma'lumotni topish, uning aynan qaysi avtomobil yoki tizimga tegishli ekanini aniqlash va undan ish jarayonida foydalanishni o'zlashtirishi zarur. Bu ko'nikma bilim yetishmagan vaziyatda taxminiy harakat qilish o'rniga ishonchli ma'lumotga murojaat etish odatini rivojlantiradi.

Diagnostic fikrlashni rivojlantirishda kuzatilgan belgi bilan uning ehtimoliy sababini farqlashga e'tibor qaratiladi. Amaliyotchi aniqlangan holat yuzasidan darhol yakuniy xulosa chiqarishga shoshilmasligi, mavjud ma'lumotlarni bir-biri bilan solishtirishi va qo'shimcha tekshiruv zaruratini tushuntira olishi kerak.

Diagnostika uskunasidan olingan ma'lumot ham tegishli texnik hujjatlar va boshqa tekshirish natijalari bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Masalan, elektron tizim qayd etgan xatolik kodi muayyan tekshirish yo'nalishini belgilashi mumkin, biroq u detalni almashtirish uchun har doim yetarli asos bo'lavermaydi. Bunday vaziyatlarni ustoz rahbarligida tahlil qilish sabab va belgi o'rtasidagi munosabatni anglashga yordam beradi.

Amaliyotda yaxlit topshiriqlardan foydalanish alohida ko'nikmalarni umumiy kasbiy faoliyatga birlashtiradi. Jumladan, avtomobilni rejalashtirilgan texnik xizmatga tayyorlash topshirig'i dastlabki ma'lumotlarni o'rganish, tegishli hujjatni tanlash, bajariladigan ishlar ro'yxatini aniqlash, zarur vositalarni tayyorlash va yakuniy nazoratni o'z ichiga olishi mumkin.

Topshiriqning aniq tarkibi avtomobil xususiyati, amaliyotchining tayyorgarligi va korxonadagi sharoitga qarab belgilanadi. Muhimi, amaliyotchi o'zi bajargan operatsiyaning umumiy xizmat ko'rsatish jarayonidagi o'rnini tushunishi kerak. Shunda u topshiriqni bajarish bilan birga, uning boshqa ishlar bilan bog'liqligini ham anglaydi.

Muammoli vaziyatlar asosida o'qitish kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, dastlabki kuzatish natijasi texnik hujjatdagi talab bilan mos kelmasa yoki olingan ma'lumotlar turlicha talqin qilish imkonini bersa, amaliyotchidan qo'shimcha ma'lumot zaruratini asoslash talab etiladi. Ustoz bunday vaziyatda tayyor javobni aytishdan oldin amaliyotchining fikrlash yo'lini aniqlaydi.

"Bu xulosaga qaysi ma'lumot asos bo'ldi?", "Qaysi jihat hali tekshirilmagan?", "Ish natijasini qanday tasdiqlash mumkin?" kabi savollar tahlilni chuqurlashtiradi. Xavfli yoki texnik jihatdan asossiz harakatlar esa o'quv tajribasi sifatida davom ettirilmaydi; ular ustoz tomonidan o'z vaqtida to'xtatilib, sabablari tushuntiriladi.

Mehnat xavfsizligi kasbiy kompetensiyalarning barcha tarkibiy qismlariga singdirilishi zarur. Xavfsizlikni faqat amaliyot boshidagi yo'riqnoma bilan chegaralash yetarli emas. Har bir topshiriqni bajarishdan oldin ish sharoiti, foydalaniladigan jihoz va himoya vositalarining tayyorligi ko'rib chiqilishi lozim.

Amaliyotchi o'z tayyorgarligi yoki vakolatidan tashqaridagi ishni aniqlay olishi, noaniq vaziyatda ustozga murojaat qilishi va zarur sharoit bo'lmaganda ishni davom ettirmaslik mas'uliyatini tushunishi kerak. Moy va boshqa sarf materiallaridan foydalanish, chiqindilarni belgilangan tartibda yig'ish hamda ish joyini toza saqlash orqali ekologik mas'uliyat ham rivojlantiriladi.

Ishni hujjatlashtirish texnik xizmat ko'rsatish madaniyatining muhim qismidir. Bajarilgan operatsiyalar, aniqlangan holatlar va tekshirish natijalarining aniq qayd etilishi ishning izchilligini ta'minlashga yordam beradi. Amaliyotchi yozuvlarda umumiy va mavhum iboralardan qochib, kuzatilgan holat bilan shaxsiy taxminni ajratishni o'rganishi zarur. Masalan, "hammasi tekshirildi" kabi qayd o'rniga aynan qaysi ish bajarilgani va qanday natija olinganini ko'rsatish mazmunliroqdir.

Hujjatlashtirishga doir topshiriqlar texnik atamalardan to'g'ri foydalanish, fikrni qisqa va aniq bayon qilish hamda bajarilgan ish uchun javobgarlikni his etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kasbiy muloqot va jamoada ishlash ko'nikmalari ham amaliy tayyorgarlik mazmuniga kiritilishi lozim. Avtoservis sharoitida topshiriqni to'g'ri tushunish, aniqlashtiruvchi savol berish, ish holati haqida hamkasbga ma'lumot yetkazish va aniqlangan muammoni ustozga tushuntirish muhimdir. Axborotning noaniq uzatilishi takroriy ishga yoki zarur tekshiruvning e'tibordan chetda qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois amaliyotchi texnik xulosani tushunarli ifodalash, boshqa mutaxassis fikrini tinglash va kelishilgan vazifalar doirasida hamkorlik qilishni mashq qilishi zarur. Bunda muloqot madaniyati texnik tayyorgarlikni to'ldiruvchi amaliy qobiliyat sifatida qaraladi.

Ta'lim muassasasi va korxona o'rtasidagi hamkorlik amaliyotning mazmuniy yaxlitligini ta'minlaydi. Ta'lim muassasasi kutiladigan kasbiy natijalarni belgilaydi, korxona esa ularni real ish vazifalari bilan bog'lash imkonini yaratadi. Amaliyot rahbari va korxona ustози topshiriqlar tarkibi, nazorat darajasi hamda baholash mezonlarini oldindan muvofiqlashtirishi maqsadga muvofiqdir. Korxonada ayrim vazifalarni bajarish imkoniyati cheklangan bo'lsa, ularni ta'lim ustaxonasidagi mashg'ulotlar, texnik vaziyatlar tahlili yoki tegishli hujjatlar bilan ishlash orqali to'ldirish mumkin. Bunday uyg'unlik amaliyotchining faqat korxonada tez-tez uchraydigan ishlar bilan chegaralanib qolishining oldini oladi.

Kasbiy kompetensiyalar rivojlanishini baholash muntazam kuzatish va aniq dalillarga tayanishi kerak. Bajarilgan ishning yakuniy sifati bilan bir qatorda, amaliyotchining vazifani tushunishi, reja tuzishi, xavfsizlik talablariga rioya etishi va o'z qarorini asoslay olishi ham baholanadi. Bir martalik muvaffaqiyatli bajarish ko'nikmaning barqaror shakllanganini to'liq ko'rsatmaydi. Shuning uchun turli, lekin mazmunan bog'liq topshiriqlarda kuzatilgan natijalarni solishtirish foydalidir. Baholash mezonlari oldindan tushuntirilsa, amaliyotchi o'zidan qanday natija kutilayotganini anglaydi va faoliyatini shu mezonlar asosida nazorat qilishni o'rganadi.

O'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish uchun amaliyot kundaligidan mazmunli foydalanish mumkin. Unda bajarilgan ishlar ro'yxati bilan birga, qabul qilingan qarorning sababi, duch kelingan qiyinchilik va keyingi safar e'tibor berilishi zarur jihatlar qayd etiladi. Ustozning fikr-mulohazasi ham umumiy baho bilan cheklanmay, aniq harakat va uning natijasiga qaratilishi lozim. Shu tariqa amaliyotchida xatoni yashirishga emas, uning sababini tushunib, tuzatishga yo'naltirilgan kasbiy munosabat shakllanadi.

Xulosa

Ishlab chiqarish amaliyoti nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lab, avtotransport vositalariga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Amaliy topshiriqlarning izchil tashkil etilishi, ustoz

rahbarligi va aniq baholash mezonlari bo'lajak mutaxassisning texnik fikrlashi, mustaqilligi hamda kasbiy mas'uliyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tavsiyalar

1. Amaliy topshiriqlarni tayyorgarlik darajasiga mos ravishda oddiy operatsiyalardan murakkab kasbiy vazifalarga bosqichma-bosqich o'tish asosida tashkil etish.

2. Ta'lim muassasasi va avtoservis korxonasi hamkorligini mustahkamlab, diagnostika, texnik hujjatlar bilan ishlash va mehnat xavfsizligiga oid ko'nikmalarni uyg'un rivojlantirish.

3. Kasbiy kompetensiyalarni ish sifati, xavfsizlik talablariga rioya etish va qarorlarni asoslash mezonlari bo'yicha baholab, muntazam fikr-mulohaza berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Magdiyev Sh. P. Avtomobillar texnik ekspluatatsiyasi va servisi. — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2024. — 288 b. akbt.urdu.uz

2. Hamraqulov O., Magdiyev Sh. Avtomobillarning texnik ekspluatatsiyasi. — Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi, 2005. — 223 b. akbt.urdu.uz

3. Xodjaboyev A., Husanov I. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2007. — 192 b. akbt.urdu.uz

4. Avazboyev A. I., Ismadiyarov Y. U. Kasbiy pedagogika. — Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. — 320 b. jdpu.uz

5. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2006. Kasb-Hunar Ta'limi